

ne karıştırılmasından kaynaklanan bir hatadır. Zira Neseî her iki eserinin ismini *el-Müstaşfâ* adıyla bizzat kendisi kaydetmiştir ve *el-Manzûme* şerhi olup kütüphanelerde kayıtlı olanlar *el-Muşaffâ* adlı eserin aynıdır. *el-Muşaffâ*'nın kütüphanelerde pek çok nüshası vardır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 746; Damad İbrâhîm Paşa, nr. 570, 571; Lâleli, nr. 1045). **3. *el-Vâfi***. Hanefî fûrû doktrininin orta ölçekte bir özeti olup eserde Şâfiî ve Mâlikîler'in görüşlerine de yer verilmiş ve bu görüşlerin sahipleri sembollerle tanımlanmıştır (bazı nüshaları: İÜ Ktp., AY, nr. 1338; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2132; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2207, 2208). **4. *Kenzü'd-dekâ'ik****. Hanefî doktrininin temel metinlerinden biri olup *el-Vâfi*'nin özetidir (eserin müstakil ve şerhleriyle birlikte birçok baskısı yapılmıştır). **5. *el-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi***. Hem dîbâcede hem ferâğ kaydında belirtildiğine göre *el-Hidâye*'nin eksik ve muğlak bıraktığı yönleri tamamlamak amacıyla *el-Câmi'u'l-kebîr*, *ez-Ziyâdât*, *Nazmü'l-hilâfiyât*, *el-Mebsût* (*el-Aşl*) yanında bazı vâkiât ve fetâvâ kitaplarından yararlanılarak telif edilmiştir. 12 Ramazan 684 (11 Kasım 1285) tarihinde tamamlanan eserin çok tutulduğunun bir göstergesi kütüphanelerde yüzlerce nüshasının mevcut olmasıdır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1849, 1850, 1852, 1853).

B) Usûl-i Fıkıh. 1. *Menârî'l-envâr**. Neseî, Hanefî fıkıh usulü tarihinde üzerinde en fazla çalışma yapılan bu metni Pezdevî ile Serahsî'nin eserinden özetlediğini ve tertibinde Pezdevî'nin tarzına bağlı kaldığını belirtir (kitabın çeşitli baskıları yapılmıştır: Delhi 1287; Bulak 1298; İstanbul 1315, 1326). **2. *el-Münevvir fi Şerhi'l-Menâr***. Kaynaklarda belirtildiğine göre müellif *el-Menâr* üzerine biri kısa, biri uzun olmak üzere iki şerh kaleme almıştır. Brockelmann'ın kaydettiği tek nüsha yanında (GAL, II, 250) bu kısa şerhin Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı bir nüshası daha vardır (nr. 1593). **3. *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi Menârî'l-envâr***. *el-Menâr*'ın geniş şerhi olan eser "musannifin şerhi" olarak yaygın kabul görmüş ve birçok defa yayımlanmıştır (Bulak 1316; Beyrut 1396). **4. *Şerhu'l-Muntehab fi usûli'l-mezheb***. Ahsikeşî'nin fıkıh usulüne dair muhtasar eseri üzerine yapılan bu şerh, Salim Ögüt tarafından Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlandıktan sonra yayımlanmıştır (İstanbul 2003).

C) Diğer Eserleri. 1. *el-'Umde*. Ehl-i sünnet akaidinin bir özeti olup Necmeddin en-Neseî'nin 'Aşkâ'id'inden büyük ölçüde etkilenmekle birlikte ondan biraz daha ayrıntılıdır. Medrese öğrencileri için giriş niteliğinde bir çalışma olan bu metni W. Cureton *The Pillar of Creed* adıyla İngilizce'ye çevirmiş ve Arapça'sıyla birlikte yayımlamıştır (London 1843). Ayrıca Temel Yeşilyurt tarafından tahkik edilerek Türkçe çevirisiyle birlikte basılmıştır (*İslâm İnançının Ana Umdeleri ["el-Umde"] Tercümesi*, Malatya 2000). *el-'Umde* üzerine müellifin kendi şerhi yanında pek çok şerh ve bir nazım çalışması yapılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1168; Brockelmann, GAL, II, 253; Suppl., II, 268). **2. *el-'İtimâd fi'l-i'tikâd***. *el-'Umde*'nin şerhi olup 26 Cemâziyelevvel 698 (1 Mart 1299) tarihinde tamamlanan eserin pek çok nüshası mevcuttur (meselâ bk. Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2801; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2312, Cârullah Efendi, nr. 1164). Muhammed Yazıcı ve Temel Yeşilyurt eserle ilgili iki çalışma yapmıştır (bk. bibl.). **3. *Medârikü't-tenzil ve haşkâ'iku't-te'vîl****. Müellifin olgunluk döneminde yazıldığı anlaşılan eser defalarca basılmıştır (I-IV, Kahire 1287, 1300, 1304, 1309, 1321, 1326; I-VI, İstanbul 1317). Brockelmann bu eserler dışında bazı küçük risâleleri de Neseî adına kaydetmiştir (GAL, II, 253; Suppl., II, 268): **1. *el-Le'âli'l-fâhire fi 'ulûmi'l-âhire***. *Hediyetü'l-'ârifin*'de de Neseî'ye nisbet edilmektedir (II, 464). **2. *Fezâ'ilü'l-a'mâl*** (Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, nr. 3976; Princeton Garret Collection, nr. 922). **3. *Fâ'ide mühimme li-def'i külli nâzile mülimme***. Bu risâle ile Üşî'nin *Bed'ü'l-emâlî* adlı eserinin şerhi olarak Brockelmann'ın kaydettiği nüshanın (Suppl., I, 764) mahiyeti ve Neseî'ye aidiyeti araştırılmaya muhtaçtır.

Brockelmann'ın Neseî'ye nisbet ettiği *el-Kunye fi'l-fıkh* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1355; GAL, II, 252), Muhtâr ez-Zâhidî'nin *Kunyetü'l-münve li-tetmimi'l-gunye* adlı eseridir. Yine onun müellife izâfe ettiği *Mi'yârü'n-nazar 'alâ mezhebi Ebî Hanîfe fi âdâbi'l-bahş ve'l-uşûl* (Köprülü Ktp., nr. 530) Burhâneddin b. Abdülazîz en-Neseî'nin eseri olup yazarın ismi kitabın dîbâcesinde verilmiştir (Şeşen, I, 264). Bazı kayıtlarda Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut iki eserin (Fâtih, nr. 1363, Cârullah Efendi, nr. 527) Neseî'nin İbnü'l-Hâcib'in *el-Muhtasar*'ına yazdığı şerhin yazmaları olarak gösterilmesi (Yeşilyurt, s. 48) doğru değildir. Bi-

rinti eser Neseî'nin Ahsikeşî'nin *el-Muntehab*'ına yazdığı şerhtir; ikincisi ise aynı esere Neseî'nin öğrencisi Sığnakî'nin şerhidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Berekât en-Neseî, *el-Müstaşfâ*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1841, 1842; a.mlf., *el-Muşaffâ*, Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 597; a.mlf., *Şerhu'l-Vâfi*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1849, 1850; a.mlf., *el-'İtimâd fi'l-i'tikâd*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2317; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, II, 294-295, 598; III, 426; Takıyyüddin el-Fâsî, *Târîhu 'ulemâ'i Bağdâd: el-Muntehabü'l-muhtâr* (nşr. Abbas el-Azzâvî), Beyrut 1420/2000, s. 53; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 111; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü'l-â'lâmî'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr. 288^a-289^b; Reisülküttâb, nr. 690, vr. 259^a-260^b; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, IV, 154; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1168, 1867, 1922; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, Kahire 1324, s. 101-102; Philip K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of Garret Collection of the Arabic Manuscripts in the Princeton University*, Princeton 1938, s. 295 (nr. 922); H. Derenbourg, *Les manuscrits arabes de l'Escurial*, Paris 1941, II, 377-378; Brockelmann, GAL, I, 475; II, 250-253; Suppl., I, 644, 761, 764; II, 263-268; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 464; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtı Mektebi Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 264; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 72-73; Muhammed Yazıcı, *Ebû'l-Berekât en-Neseî, Hayatı, Şahsiyeti ve el-'İtimâd fi'l-i'tikâd Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Bukhara: An Oriental Gem* (ed. Alisher Azizkhodzjayev v.dğr.), Paris 1997, s. 44, 48; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-ş-şurûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbî 1425/2004, III, 211-212; Temel Yeşilyurt, *Ebû'l-Berekât en-Neseî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri-Bir Kelâmcı Olarak Neseî*, Malatya 2000; W. Heffening, "al-Nasafî", *El²* (İng.), VII, 969.

MURTEZA BEDİR

NESEFÎ, Ebû'l-Muîn

(أبو المعين النسي)

Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Neseî (ö. 508/1115)

Mâtürîdî'nin kurduğu Sünnî kelâm mezhebinin geliştiren âlim.

438 (1047) yılında Neseî'de doğdu. Meşhur din âlimlerinin yetiştiği bir aileye mensuptur. Künyesi bazı müelliflerce Ebû'l-Maîn şeklinde okunmuşsa da doğrusu Ebû'l-Muîn'dir (Zehebî, II, 607). İkinci dedesi Mu'temid de Ebû'l-Muîn künyesiyle anıldığından bazı kaynaklarda onunla karıştırılmıştır. Öğrenimine dair bilgi bulunmamaktadır. Semerkant ve Buhara'daki Mâtürîdî-Hanefî âlimlerinden, özellikle Neseî nisbesini taşıyanlardan tahsil gör-

müş olmalıdır. Kaynaklarda babası ve dedesinin Hanefî mezhebine hizmet eden âlimlerden olduğu belirtilir. Talebelerinin başında Necmeddin en-Neseffî gelir. Alâeddin es-Semerkindî, Ahmed el-Pezdevî, İsmâil b. Adî et-Tâlekânî, Ahmed b. Ferah es-Suğdî ve Ebû'l-Hasan el-Belhî de onun öğrencileri arasında yer alır. Necmeddin en-Neseffî'nin naklettiğine göre 25 Zilhicce 508 (22 Mayıs 1115) tarihinde büyük bir ihtimalle Buhara'da vefat etmiştir.

Alâeddin es-Semerkindî, Neseffî'yi kelâm ilminde Ehl-i sünnet'e, fıkhıta Hanefiyye'ye önemli katkılarda bulunmuş bir âlim olarak tanıtır (*Şerhu Te'vilâti'l-Kur'ân*, vr. 1^b). Necmeddin en-Neseffî'ye ait *el-'Aḳā'id*'in, *Tebşiratü'l-edille*'nin bir özeti mahiyetinde oluşu onun itikadî görüşlerinin etkilerini göstermektedir. Neseffî kelâmdan başka tefsir ve fıkıh alanında da önemli bir âlimdir. Alâeddin es-Semerkindî, Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ına yazdığı şerhin aslında hocası Ebû'l-Muîn'in derslerindeki açıklamalarından oluştuğunu ve bunların kaybolmalarını önlemek için *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'ân* adlı bir kitapta toplayıp kendisine nisbet ettiğini belirtmektedir (vr. 1^b). Neseffî, Mâtürîdiyye'nin ikinci kurucusu mevkiinde bulunmasına rağmen Louis Massignon tarafından Muhammed b. Kerrâm'a bağlı bir kelâmcı diye gösterilmiştir (Yazicioğlu, XXVII [1985], s. 297). Dedesi Mekhûl en-Neseffî'nin İbn Kerrâm'ın öğrencisi Yahyâ b. Muâz er-Râzî'den öğrenim görmesine dayanarak ileri sürülen bu görüş doğru değildir. Zira Neseffî ulûhiyyet konusunda Kerrâmiyye'yi eleştirmiş ve onu kendisine muhalif olan mezhepler arasında zikretmiştir (*Tebşiratü'l-edille*, I, 159, 232-233; *et-Temhid fi uşûli'd-dîn*, s. 10, 12, 25, 33). Mâtürîdiyye'ye mensup âlimlerin *Tebşiratü'l-edille*'yi önemli bir kaynak saymaları da onun Sün'nî bir kelâmcı olduğunu kanıtlar (Fahreddin er-Râzî, s. 23).

Neseffî'nin kelâma dair dikkat çeken görüşleri şöylece özetlenebilir: En açık ve üstün bilgiler duyu yoluyla elde edilenlerdir. Duyu bilgisinin geçersizliğini göstermek için ileri sürülen itirazlar sağlıksız duyu verileriyle ilgilidir. Aklın bilgi kaynağı olduğu zorunluluk yoluyla bilinir (*Tebşiratü'l-edille*, I, 13, 15, 17-18). Zorunsuz akfî bilgilerde hata yapılabilmesi bu alanda doğru hükümlere ulaşamayacağı anlamına gelmez (a.g.e., I, 20-21). Duyularla bilinecekleri akılla, akılla bilinecekleri duyularla bilmeye çalışmak bu konuda yapılan temel yanlışlardan biridir (a.g.e., I, 74). Âhâd haberler akaid alanında tek başına delil ka-

bul edilmez. Özellikle akfî verilere ve açık mânalı âyetlerin beyanlarına aykırı bilgiler içeren âhâd haberler nazarı itibara alınmaz. Bununla birlikte âhîret hallerine dair sahih rivayetler delil olarak kullanılabilir (a.g.e., I, 131). İlham bilgi vasıtalarından değildir (a.g.e., I, 22-23).

Cisimler hâdis olan cevherler (cüz-i lâ yeteazzâ, a'yân) ve arazlardan meydana gelir. Bu sebeple evren ustukussât, anâsır ve tabâi' adı verilen temel maddeleriyle birlikte hâdistir (a.g.e., I, 50-72). Tabiat alanında geçerli olan âdet-i ilâhiyye teorisidir. Bununla birlikte ilâhî kudret karşısında ilâcın hastaya fayda vermediğini ve zehirin insanı etkilemediğini söylemek de mümkündür. İlâc içen hastanın iyileşmesi Allah'ın şifa vermeyi buna bağlaması sebebiyledir. Gözün bir nesneyi görmesi veya görmemesi dahil olmak üzere evrendeki bütün olaylar Allah'ın kudret ve iradesi dahilinde vuku bulur. Bundan dolayı varlık ve olaylar arasında zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur (tabiat kanunlarının zorunsuzluğu). Nazzâm ve Ebû'l-Abbâs el-Kalânî'sinin ileri sürdüğü gibi Allah'ın varlık ve olayları zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi vasıtasıyla yarattığını kabul etmek O'na zorunluluk isnadı anlamına gelir (a.g.e., I, 416-417; II, 680-681, 739).

Allah'ın varlığı ve birliği, Kur'an'da da dikkat çekildiği üzere tabiatın oluşumu ve işleyişi incelenip değerlendirilmek suretiyle üretilen akfî istidlâle bilinir. Canlı-cansız bütün varlıklarda gözlenen sanat güzelliği, tertip, sağlamlık, âhenk, hayvanlardaki belli eylemleri gerçekleştirecek özellikler onların bilgili ve irade sahibi üstün bir varlık tarafından yaratıldıklarına işaret eder. Nesne ve olayları gözlemleyip onlar hakkında akıl yürüten her insanın bu sonuca ulaşması bilinçli ve tutarlı olmanın bir gereğidir (a.g.e., I, 78-84, 518-519). Ebû Hâşim el-Cübbâi gibi bazı kelâmcıların Allah'ın birliğini akfî delillerle kanıtlamanın mümkün olmadığına ilişkin görüşleri Kur'an'da beyan edilen vahdâniyyet delillerinin geçersiz kabul edilmesi sonucunu doğurur. Allah'ın isim ve sıfatları birçok âyetin yanı sıra akfî delillerle de kanıtlanabilir, dil kuralları da buna yardımcı olur (a.g.e., I, 188-189, 193, 196 vd.). Tekvîn sıfatının ezeli olması Allah'ın acz, eksiklik ve değişikliğe mâruz kalmaktan münezzeh bulunduğu gerçeğinin bir neticesidir (a.g.e., I, 37, 311 vd., 351, 385). Teşbih izlenimi veren naslar akfî bilgiler ve açık mânalı âyetlerin ışığı altında dil kurallarından da yararlanılarak te'vil edilir (a.g.e., I, 129).

Nübüvvetin doğruluğunu kanıtlayan temel delil mucizedir. Hissî mucizeler göstermemiş olsalar bile günlük hayat, hukuk, ticaret, çocukların eğitimi gibi pek çok dünyevî konuda, ayrıca hem zihni hem gönlü tatmin eden inanç ve ibadet şekilleri gibi dinî alanda getirdikleri mesajların doğru ve yararlı oluşu sebebiyle peygamberlerin tasdik edilmesi gerekir (a.g.e., I, 473-480). Hz. Muhammed'in hissî mucizeleri bulunmakla birlikte tebliğ ettiği dinin akla uygun oluşu ve beşerî bilgilerle çatışmayışı onun gerçek peygamber olduğunu gösterir. Resûlullah'tan, "Barışı ve dostluğu yayın, akrabalarınıza iyilik edin, fakirlere yemek yedirin, insanlar uyurken geceleyin rabbinize ibadet edin" sözlerini duyan Abdullah b. Selâm'ın müslüman olması bunu teyit eder (a.g.e., I, 484, 489; bk. *Müsned*, V, 451; İbnü'l-Esir, III, 265). Ayrıca onun getirdiği dinin ilkelerinin insanı bunalımdan kurtarıp ruh ve beden sağlığına kavuşturması da nübüvvetinin delillerindendir. Meselâ namazı içtenlikle kılan bir müslüman Allah'ın huzurunda kendi davranışlarıyla yüzleşip arınma imkânı bulur, gönlü huzur ve sükûnla dolar. Bu yönüyle namaz ilâhî menşeli oluşunun özelliklerini taşır. Diğer ibadetlerin hikmetleri incelendiği takdirde benzer sonuçların onlar için de söz konusu olduğu görülür (*Tebşiratü'l-edille*, I, 523-531).

Allah'a âsi olan veya büyük günah işleyen mümin kâfir değil fâsık diye nitelendirilir, kâfir ise mutlak fâsık adını alır. Kur'an'da âsi müminlere "mümin" diye hitap edilmesi bunu teyit eder (a.g.e., II, 766-776, 801-802). Kabirde ölünün nimet veya azap hissetme keyfiyeti bilinemez, ancak ruh bedene iade edilmese de ölünün elem ve nimeti hissedecek derecede bir tür hayat sahibi olması gerekir (a.g.e., II, 764, 790).

Ebû'l-Muîn en-Neseffî, Mâtürîdiyye tarihi ve ricâli hakkında önemli bilgiler vermek, Mâtürîdiyye'ye ait kelâmî görüşleri kullandığı semantik yöntemle sistemleştirip derinleştirmek (Erdem, s. 74) ve bu görüşleri muhalif mezhep ve fırkalar karşısında savunmak suretiyle Mâtürîdiyye'nin köklü bir Sün'nî kelâm okulu haline gelmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Tabiat felsefesini önemsemesi, ilâhî sıfatlar arasında hikmet sıfatına yer vermesi, Hz. Peygamber'in nübüvvetini temellendirirken onun getirdiği ibadet şekillerinin hikmetli ve anlamlı oluşuna dikkat çekmesi kendisinin özgün görüşlere sahip bir kelâmcı olduğunu gösterir.

NESEFÎ, Ebû'l-Muîn

Eserleri. 1. *Tebşîratü'l-edille fî uşû-lî'd-dîn.** Kelâma dair en hacimli eseri olup bilgi teorisi, âlemin yaratılması, Allah'ın varlığı ve sıfatları konularını ele alır. Kitap önce Muhammed el-Enver Hâmid İsâ Abdüzzâhir tarafından tahkik edilmiş (doktora tezi, 1397/1977, Câmîatü'l-Ezher), daha sonra Claude Salamé (Dimaşk 1993) ve ilk cildi Hüseyin Atay (Ankara 1993) ikinci cildi Hüseyin Atay ve Şaban Ali Düzgün (Ankara 2003) tarafından yayımlanmıştır. **2. *et-Temhîd. Tebşîratü'l-edille***'nin bir özeti mahiyetindedir (nşr. Habîbullah Hasan Ahmed, Kahire 1986; Abdülhay Kâbil, Kahire 1987). **3. *Bahrü'l-kelâm****. Müellifin gençlik döneminde yazdığı muhtasar bir kelâm kitabıdır (İstanbul 1328; Konya 1329; Tunus 1986). Eseri İsmail Hakkı Uca – Mustafa Akdedeoğulları (Konya, ts.) ve Cemil Akpınar (Konya 1977) Türkçe'ye çevirmiştir. **4. *el-İlsâd li-hûde'i ehli'l-il-hâd.*** Bâtîniyye'nin, muhataplarını etkilemek amacıyla kullandığı yöntemleri (hiyel) eleştiren bir eserdir (*Tebşîratü'l-edille*, II, 837). **5. *İzâhu'l-maḥacce fî kevnî'l-'akli ḥucce*** (*et-Temhîd*, s. 52). **6. *Menâhicü'l-e'imme.*** Fıkıh ve usulüne dairdir (*Hedîyyetü'l-'ârifîn*, II, 487). **7. *Şerḥu'l-Câmî'i'l-kebîr.*** Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eserine yapılmış bir şerhtir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 570). **8. *Şerḥu Te'vîlâtü'l-Kur'ân.*** Müellifin öğrencisi Alâeddin es-Semerkan-dî'ye nisbet edilmekle birlikte içeriği Neseffî'ye ait açıklamalardan oluşmuştur (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 176; TSMK, Medine, nr. 179). *et-Temhîd*'i neşreden Habîbullah Hasan Ahmed'in Neseffî'ye *Ka-şîdû'l-kavâ'id fî 'ilmi'l-'akâ'id* adıyla nisbet ettiği eserin (*et-Temhîd*, neşredenin girişi, s. 43) *et-Temhîd*'in bir nüshası oldu-ğu (İÜ Ktp., AY, nr. 268) anlaşılmıştır.

Neseffî'nin kelâma dair görüşleri hakkında yapılan araştırmalardan bir kısmı şunlardır: Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Matürîdî ve Neseffî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı* (Ankara 1982, 1992); Zeki Sarıtoprak, *Ebu'l-Muîn en-Neseffî'ye Göre Tekvin Sıfatı* (yüksek lisans tezi, 1987, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); M. Said Özer-varlı, *Ebu'l-Muîn en-Neseffî'ye Ait Tebşîratü'l-edille'nin Kaynakları* (yüksek lisans tezi, 1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Hüseyin Sabri Erdem, *Tabşîre'ye Semantik Yaklaşım* (doktora tezi, 1988, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mehmet Uslan, *Ebu'l-Muîn en-Neseffî ve Kelâm İlimindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1990, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Şaban Ali Düzgün, *Neseffî ve İslâm Filozoflarına Göre Allah-Alem İliş-*

kisi (Ankara 1998); Nurullah Kayışoğlu, *Ebu'l-Muîn en-Neseffî'ye Göre İspât-ı Nübüvvet* (yüksek lisans tezi, 1999, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Adile Tahirova, *Kâdî Abdülcebbar ve Ebû'l-Muîn en-Neseffî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği* (doktora tezi, 2004, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 451; Neseffî, *Tebşîratü'l-edille* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 2004, I-II, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 7-16; a.mlf., *et-Temhîd li-kavâ'idü'l-tevhîd* (nşr. Habîbullah Hasan Ahmed), Kahire 1406/1986, neşredenin girişi, s. 24-45; a.mlf., *et-Temhîd fî uşûlî'd-dîn* (nşr. Abdülhay Kâbil), Kahire 1407/1987, s. 2-3, 10, 12, 25, 33, 52; Alâeddin es-Semerkan-dî, *Şerḥu Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 176, vr. 1^b; Fahrreddin er-Râzî, *Münâzarât* (nşr. Fethullah Huleyf), Beyrut 1984, s. 23; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 265; Zehebî, *el-Müştebih*, II, 607; İbn Kutluboğa, *Tâcû'l-terâcim* (nşr. M. Ramazan Hayr Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 308; *Keşfü'z-zunûn*, I, 570; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 216; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, II, 487; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 300; Hüseyin Sabri Erdem, *Tabşîre'ye Semantik Yaklaşım* (doktora tezi, 1988), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 74; W. Madelung, "Abu'l-Muîn al-Nasafî and Ash'ari Theology", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth* (ed. C. Hillenbrand), Leiden 2000, II, 318-330; Adile Tahirova, *Kâdî Abdülcebbar ve Ebû'l-Muîn en-Neseffî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 120-130; İzmirli İsmail Hakkı, "İslâm'da Felsefe Cereyanı", *DİFM*, sy. 17 (1929), s. 11-12; Mustafa Sait Yazıcıoğlu, "Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr Mâtürîdî ve Ebû'l-Muîn en-Neseffî", *AÜİFD*, XXVII (1985), s. 292-298; Metin Yurdağur, "Kurucusundan Sonra Mâtürîdiyye Mezhebinin En Önemli Kelamcısı Ebu'l-Muîn en-Neseffî'nin Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi*, XXI/4, Ankara 1985, s. 27-43; A. J. Wensinck, "Neseffî", *İA*, IX, 199; a.mlf., "al-Nasafî", *EP* (İng.), VII, 968-969.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

NESEFÎ, Mekhûl b. Fazl

(مكحول بن الفضل النسي)

Ebû Mutî' Mekhûl b. el-Fazl
en-Neseffî el-Hanefî
(ö. 318/930)

Fıkıh ve kelâm âlimi, zâhid.

Hayatıyla ilgili bilgiler son derece sınırlıdır. Ceyhun ile Semerkant arasındaki Neseffî şehrinde yaşayan ve çok sayıda âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. Leknevî, Mekhûl'ün Ebû'l-Muîn en-Neseffî'nin dedesi olduğunu söyler (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 216). Zehebî, Müstaḡfirî'nin günümüze ulaşmayan *Târîḥu Neseffîne* dayanarak adının Muhammed olduğunu kaydeder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 33). Ancak

Mekhûl, *er-Red 'alâ ehli'l-bida'* (s. 54) ve *el-Lü'lü'yyât* (vr. 165^a) adlı eserlerinde ismini Mekhûl el-Fazl şeklinde verir. Kaynaklarda Muhammed b. Kerrâm'ın öğrencilerinden Yahyâ b. Muâz'ın talebesi olarak gösterilir. Fakat onun fırkalarla ilgili eserinde İbn Kerrâm, Yahyâ b. Muâz ve Kerrâmiyye fırkasına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Abdülkâdir el-Kureşî'nin onu Mekhûl b. Fazl en-Neseffî ve Mekhûl en-Neseffî diye iki ayrı şahıs olarak göstermesi (*el-Cevâhirü'l-muḍıyye*, III, 498-499) bir zühul eseri olmalıdır. Hayatını Mâverâünnehir'de geçiren Neseffî büyük bir ihtimalle bu bölgede vefat etmiştir.

Zehebî, Neseffî'nin Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû İsâ et-Tirmizî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerden rivayette bulunduğunu, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, Müstaḡfirî gibi kişilerin de kendisinden hadis rivayet ettiğini kaydeder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 33). Ayrıca, Hanefî mezhebine bağlı olan Neseffî'nin Şâfiî'yi eleştiren bir eser kaleme aldığını belirtir (*Târîḥu'l-İslâm*, s. 573). Fıkıhla ilgili olarak kaynaklara intikal eden husus, rükûdan önce ve sonra elleri yukarı kaldırmanın namazı bozacağı şeklinde Ebû Hanife'den yaptığı nakildir. Mâverâünnehir ve Horasan'da ortaya çıkan mezhep ihtilâfları çerçevesinde bu rivayet tartışılmış, meselâ Ebû'l-Yûsr el-Pezdevî, Hanefîler'in namazda rükûdan sonra ellerini kaldıran Şâfiî imamına uymalarının câiz olmadığını ileri sürmüştür. Siḡnâki ve İtkânî gibi müellifler tarafından ele alınan rivayet müteahhirin dönemi fıkıh âlimlerince nâdirü'r-rivâye diye zikredilmiş ve bununla amel edilemeyeceği belirtilmiştir (Leknevî, s. 216-217).

Neseffî kurtuluşa erecek fırkanın Ehl-i cemaât'ten ibaret olduğunu kabul etmekte, bunları "Hz. Peygamber'in sünnetine bağlı olan ve bid'atlardan uzak kalan kesim" olarak tanımlamaktadır (*er-Red*, s. 62). İmanın asıl, amelin bunun uygulaması olduğunu söyleyen Neseffî iman-amel ilişkisi meselesinde Mürcie'yi, kulların sorumluluk doğuran fiillerinin meydana gelişinde Kaderiyye ve Cebriyye'yi, siyâsî görüşleri bakımından Havâric ve Şiâ'ı eleştirmektedir (*a.g.e.*, s. 63-69). Kerrâmiyye'den söz etmemekle birlikte Allah'a cisim isnat edilemeyeceğini söylemesi onun İbn Kerrâm'ın görüşlerinden uzak olduğunu göstermektedir. Zâhid bir kişi olarak tanınan Neseffî, *el-Lü'lü'yyât* adlı eserinde takip ettiği çizgiden zühud dönemi tasavvuf büyüklerinin hayatını bildiği ve bu alanda ortaya konulan literatürden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Zehebî onun güzel